

УДК 929.52 ТУМ: 392.3

Олександр Тригуб*
(Чернігів)

СІМЕЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ РОДУ ТУМАНСЬКИХ у XVIII ст.

У статті проаналізовані родинні зв'язки та «шлюбні стратегії» представників перших поколінь роду Туманських. Особлива увага приділена висвітленню невідомих раніше епізодів сімейних стосунків відомого історика і видавця Ф.Й. Туманського (бл. 1757–1810).

Ключові слова: Туманські, «нова сімейна історія», родина, шлюб, козацька старшина.

В статье проанализированы семейные связи и «брачные стратегии» представителей первых поколений рода Туманских. Особое внимание уделено освещению неизвестных ранее эпизодов семейных отношений известного историка и издателя Ф.И. Туманского (ок. 1757–1810).

Ключевые слова: Туманские, «новая семейная история», семья, брак, казацкая старшина.

This article analyzes the family ties and 'marriage strategies' of the first generations of the Tumansky family. Particular attention is given to the coverage of previously unknown episodes in the family relations of Fedir Y. Tumansky (c. 1757–1810), a famous historian and publisher.

Keywords: the Tumanskies, 'new family history', family, marriage, the Cossack starshyna.

Останнім часом набувають актуальності дослідження родинних відносин та сімейного життя козацької еліти Гетьманщини. Одним з перспективних напрямів подібного роду наукових пошуків може слугувати так звана «нова сімейна історія». Дослідницька перспектива сімейно-історичних студій полягає, перш за все, у комплексному вивченні родини та соціокультурних аспектів її історії¹. Водночас еволюція родини тісно пов'язана з розвитком суспільних відносин, тому вивчення цього питання є важливим для осмислення специфіки правових

* **Олександр Тригуб** — аспірант кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства ім. О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

¹ Голубчик Г. Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України: «нова сімейна історія»: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. — Д., 2003. — С. 3.

відносин, розвитку політичних, економічних і соціальних систем². Подібну думку висловила К.А. Лінч, яка доводить доцільність досліджень на зламі публічного і приватного життя, а також формулює проблему ідеологічного статусу сім'ї в суспільстві, співвідношення історії держави з історією родини³. На думку Г.Д. Голубчик, сімейна історія у наш час взагалі виступає конструктивним засобом дослідження соціальної та культурно-інтелектуальної історії України⁴. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення родинних стосунків українського нобілітету у другій половині XVIII ст., адже саме тоді відбулися події, що визначили долю українського народу на кілька наступних століть.

Вивчення життєписів козацько-старшинських родів XVIII ст. було започатковане у другій половині XIX — на початку XX ст., коли з'явилися перші студії корифеїв вітчизняної генеалогії Г.О. Милорадовича О.М. Лазаревського, В.Л. Модзалевського та інших істориків.

Метою даної публікації є спроба простежити родинні зв'язки та проаналізувати «шлюбні стратегії» представників перших поколінь роду Туманських. На основі актуалізованого комплексу джерел, частина яких уперше запроваджується до наукового обігу, зроблена спроба з'ясувати їх вплив на подальшу історію роду. Особлива увага приділена висвітленню невідомих раніше епізодів особистого життя та сімейних стосунків відомого історика й видавця Федора Йосиповича Туманського.

Загальні відомості про родовід Туманських та короткий біографічний нарис про В.Г. Туманського оприлюднив Г.О. Милорадович⁵. Генеалогічні відомості про родину Туманських вміщено у «Малороссийском родословнике» В.Л. Модзалевського⁶, опис і зображення фамільного герба — в «Малороссийском гербовнике» В.К. Лукомського та В.Л. Модзалевського⁷. Творча й наукова спадщина окремих представників цього роду висвітлена у студіях С.М. Брайловського⁸, О.Б. Коваленка⁹, Т.Ф. Литвинової¹⁰, О.І. Журби¹¹. Біографічні відомості

² Петренко І. Шлюб і сім'я в повсякденній культурі російського дворянства у XVIII ст. / І. Петренко // Гілея. — 2009. — № 29. — С. 35–44.

³ Lynch, K.A. The family and the history of public life / Katherine A. Lynch // The Journal of Interdisciplinary History. — 1994. — Vol. 24, no. 4. — P. 665–684.

⁴ Голубчик Г. Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України: «нова сімейна історія»: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. — Д., 2003. — С. 3.

⁵ Милорадович Г. Хутор Вознесенск: [Описание хутора, принадлежащего Туманским и письма разных лиц В.Г. Туманскому] / Григорий Милорадович. — Чернигов, 1857. — 21 с.; *Його ж.* Василий Григорьевич Туманский: биограф. очерк / [Г.А. Милорадович]. — Чернигов, 1858. — 48 с.

⁶ Модзалевський В. Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 61–82.

⁷ Лукомский В.К. Малоросійський гербовник / Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. — Репр. воспр. изд. 1914 г. — Киев, 1993. — С. 188.

⁸ Брайловский С. Василий Иванович Туманский / Сергей Брайловский // Пантеон литературы. — 1890. — № 9–10. — С. 1–48; *Туманский В.И.* Стихотворения и письма / ред., биограф. очерк и примеч. С.Н. Брайловского. — СПб., 1912. — 434 с.

про членів родини Туманських наведено у працях О.П. Оглоблина¹², Ю.С. Шемшученка¹³ та О. Ільїна¹⁴.

У джерелах бракує інформації про перших представників роду. Документи, якими оперують дослідники, що звертались до цієї проблеми, були свого часу надані Туманськими для підтвердження свого дворянського статусу. З середини XVIII ст. ціннісні орієнтації старшини змінюються в напрямку збирання і надання доказів — давніх документів, що засвідчували «благородну» генеалогію для підтвердження права на дворянство. Саме з таких джерел відомо, що «польський шляхтич» Тимофій Гнатович Туманський наприкінці XVIII ст. переселився на Лівобережну Україну й осів у Борисполі, де одружився на представниці роду Дарицьких (Дардицьких. — *О.Т.*)¹⁵. Близько 1710 р. (у деяких джерелах — 1701 р.) «в бывшую моровую язву» Т.Г. Туманський разом з дружиною і синами Федором та Петром¹⁶ занедужав і помер, «оставя по себе малолетнего сына Григория Тимофеевича Туманского»¹⁷. Дата 1710 р. усе ж таки видається більш вірогідною, адже в списку бунчукових товаришів, які 6 листопада 1708 р. разом з гетьманом І.І. Скоропадським присягнули на вірність Петру I, Ф. Туманський ще згадується¹⁸.

Наявні джерела дозволяють частково визначити коло осіб, які доводились родичами Т.Г. Туманському. Серед них, перш за все, сімейна традиція згадує Г.К. Вольського-Коровку, проте ступінь їх родинних зв'язків достеменно невідомий. Він у березні 1677 р. був призначений гетьманом І.С. Самойловичем Чигиринським полковником. За виявлену мужність під час захисту міста від турецької облоги Г.К. Вольський-Коровка у 1678 р. отримав уряд Стародубського полковника¹⁹. Джерела не вказують точний рік переселення родини Т.Г. Туманського на Лівобережжя. Маємо лише коротке повідомлення у

⁹ Коваленко О. Невідома сторінка наукової діяльності Федора Туманського / Олександр Коваленко // Сіверян. літопис. — 1999. — № 5. — С. 144–150.

¹⁰ Литвинова Т. Соціально-економічні погляди й господарські інтереси Ф.Й. Туманського / Т.Ф. Литвинова // Укр. іст. журн. — 2007. — № 1. — С. 70–93.

¹¹ Журба О. Ф.Й. Туманський / О.І. Журба // Укр. іст. журн. — 2003. — № 3. — С. 124–137; № 6. — С. 119–131; 2004. — № 1. — С. 111–119.

¹² Оглоблин О. Люди старої України / О. Оглоблин. — Мюнхен, 1959. — С. 229–239.

¹³ Шемшученко Ю. Наш друг Туманський / Ю.С. Шемшученко. — К., 2000. — 656 с.

¹⁴ Ільїн О. Невдачливий Федір Туманський / О. Ільїн // Пам'ять століть. — 1998. — № 5. — С. 135–138.

¹⁵ Оглоблин О. Люди старої України / О. Оглоблин. — Мюнхен, 1959. — С. 221.

¹⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ), ф. II, № 16632, арк. 1.

¹⁷ Российский государственный исторический архив (далі — РГИА), ф. 1343, оп. 30, д. 3351, л. 3.

¹⁸ Бантыш-Каменский Д. Источники Малороссийской истории. Ч. 2. 1691–1722 / Д.Н. Бантыш-Каменский // Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. — 1859. — Кн. 1. — С. 182.

¹⁹ Плешко Н.Д. Коровченка, хутор под г. Стародубом (очерк из истории землевладения в Старой Малороссии) / Н.Д. Плешко // Труды Черниговской архивной комиссии. — Чернигов, 1913. — Вып. 10. — С. 1.

Г.О. Милорадовича: «во время мятежей в Польше»²⁰. Можна припустити, що ця подія відбулась саме 1678 р. На це також вказують джерела та сімейна легенда, які стверджують, що разом з Г.К. Вольським-Коровкою на Лівобережжя зі своєю родиною переселився і Т.Г. Туманський.

Сердюцький полковник І. Фальковський був одружений на сестрі Т.Г. Туманського, яка після смерті чоловіка пішла в монастир і отримала чернече ім'я Антонія. 25 серпня 1736 р. їхній син печерській ієромонах Веніамін Фальковський уступив своєму двоюрідному брату Григорію Тимофійовичу Туманському всі маєтки, які він успадкував від матері, а саме млин на Козарській греблі з трьома станами, двір в кінці греблі зі сторони Козельця, та інший двір із садом та городом, суміжний з двором Домонтовича²¹.

Нез'ясованим досі є ступінь родинних зв'язків Г.Т. Туманського та його нащадків з родиною Якова Туманського. Син останнього військовий товариш Леонтій серед документів, поданих у Герольдію в 1822 р., представив свідоцтво від 10 жовтня 1784 р. «от родственников его Губернского прокурора Ивана и бунчукового товарища Федора (Григоровичев. — О.Т.) Туманских, что он одной с ним фамилии и племянник их»²². Незважаючи на цей можливий ступінь споріднення Герольдія відмовила йому у отриманні дворянства. Відомості про нащадків Л. Туманського, які мешкали в Кременчуцькому повіті, зустрічаються у першій половині XIX ст.

Невідомим також залишається і ступінь родинної спорідненості з Туманськими кийвського священика Петра Федоровича (нар. бл. 1728 р.), чиновника 12 класу Льва Йосиповича (нар. 18 лютого 1792 р.) та унтер-офіцера Олександра Яковича Туманських (нар. бл. 1821 р.)²³. Сподіваємося, що подальші генеалогічні студії із залученням неопублікованих та маловідомих документів дозволять заповнити існуючі нині прогалини в родоводі Туманських.

Г.Т. Туманський був одружений на Анні Костянтинівні Журовській. В.В. Кривошея припускає, що, вірогідно, її дідом був О.С. Журовський — священник церкви Пресвятої Богородиці, а згодом протопоп Бориспільський²⁴. Подружжя мало п'ятеро синів — Василя (нар. бл. 1720 р.), Андрія (нар. бл. 1727—1728 рр.), Йосипа нар. бл. 1729 р.)²⁵, Федора (нар. бл. 1731 р.) та Івана (нар. бл. 1740 р.), а також трьох дочок — Олену, Тетяну та Анастасію.

²⁰ Милорадович Г. Малороссийское дворянство / издал граф Милорадович. — Чернигов, 1890. — С. 12.

²¹ Модзалевський В. Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 61.

²² РГИА, ф. 1343, оп. 30, д. 3360, л. 2–7.

²³ Модзалевський В. Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 81—82.

²⁴ Аброскін П. Київщина козацька: люди і долі / Аброскін П., Кривошея В., Стаценко О. — К., 2004. — С. 107.

²⁵ Дата 1732 р., яку наводять у своїх працях О. Оглоблин і В. Модзалевський скоріше за все хибна, адже за списком студентів Києво-Могилянської академії Й. Туманському в 1745 р. було 16 років [ІР НБУВ, ф. 160, спр. 172, арк. 216].

Вдале обрання шлюбних партнерів дозволило дітям Басанського протопопа закріпитись у шляхетському середовищі тогочасної Гетьманщини, а згодом і Російської імперії. Шлюб В.Г. Туманського у 1751 р. з дочкою генерального судді Федора Лисенка — Уляною, підняв рід Туманських до вершин козацької ієрархії і значною мірою посприяв подальшим успіхам у кар'єрі²⁶. В.Г. Туманський був одним з найближчих соратників гетьмана К.Г. Розумовського, а після ліквідації Гетьманщини він як досвідчений урядовець увійшов до складу II Малоросійської колегії під керівництвом П.О. Рум'янцева-Задунайського.

А.Г. Туманський у 1759–1786 рр. був Басанським протопопом. Він був одружений з Марією Яковлевою, від шлюбу з якою мав трьох синів й доньку (Г. Милорадович про це не згадує, натомість О.П. Оглоблин зазначає, що «донька протопопа Андрія Туманського, Тетяна, була одружена з Іваном Михайловичем Лисаневичем, бунчуковим товаришем»)²⁷. Старший син — Фома (нар. бл. 1750 р) одружився з дочкою бунчукового товариша Йосипа Лисенка — Агафією, (у першому шлюбі за Р.К. Лизогубом. — *О.Т.*). Подружжя мало трьох дітей — дочок Олександрю (одружена з Антоном Афендиком — поміщиком м. Басані й Козар) і Марію (за Федором Більченком), а також сина Захарія. Останній був тричі одружений: спочатку з дочкою поміщика Олександрю Лайкевич, потім — з дочкою прапорщика Єфросинією Скоропадською і в третьому шлюбі — з дочкою ротмістра Уляною Барановською²⁸. Про родини Івана та Андрія Андрійовичів жодних відомостей у документах немає, тому можна припустити, що вони померли бездітними.

Сімейні зв'язки були важливим фактором зміцнення економічного благополуччя роду та його соціально-політичної ваги у тогочасному суспільстві. Так, Й.Г. Туманський завдяки шлюбу з дочкою бунчукового товариша Романа Янова — Парасковією у 1761 р. додав до сімейного домену Родіонівської млин, 3 двори на х. Студеньки, двір у с. Гирина та великий двір у м. Глухові²⁹.

Ф.Г. Туманський був одружений з Марією Степанівною Лутай, дочкою земського судді, від шлюбу з якою мав четверо дітей: Івана (нар. бл. 1762 р.), Андрія (нар. бл. 1763 р), Григорія (нар. 2 жовтня 1772 р.) та Антона (нар. бл. 1774 р.)³⁰.

Наймолодший син Басанського протопопа Г.Т. Туманського — статський радник і голова Київської палати цивільного суду Іван помер не одруженим.

Друга половина XVIII ст. стала періодом остаточної інкорпорації козацької еліти до складу російського дворянства. Ключовим принципом, що гарантував з XVI ст. цілісність Російської імперії, була кооптація неросійських еліт у вищі

²⁶ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків / В.В. Кривошея. — К., 2004. — С. 289.

²⁷ Оглоблин О. Люди старої України / О. Оглоблин. — Мюнхен, 1959. — С. 225.

²⁸ Модзалевський В. Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 70.

²⁹ ІР НБУВ, ф. II, № 16894, арк. 6

³⁰ Модзалевський В. Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 68.

кола імперії³¹. Крім зовнішньої руйнації залишків державності, у цей час особливо окреслилась внутрішня деформація старшини як верстви українського нобілітету. Окрім масового переходу старшинських дітей на службу до гвардійських та армійських полків й імперського флоту, у цей час також простежується чітка зміна шлюбних пріоритетів на проросійські. Так, син В.Г. Туманського — Іван одружився з дочкою надвірного радника Надією Семенівною Масюковою, син Й.Г. Туманського Василь — з Пелагеєю Іванівною Вязмітіною, рідною племінницею військового міністра Олександра І графа С.К. Вязмітінова.

Простежуючи жіночу родинну лінію Туманських, бачимо дотримання певної «шлюбної стратегії», спрямованої на вивищення та утвердження у старшинському середовищі. Дочки В.Г. Туманського поріднили Туманських зі впливовими старшинськими родинами: Олена була дружиною В.В. Кочубея; Марія — М.П. Миклашевського, прапорщика і власника с. Волокитине; Анастасія — В.Я. Тарновського. Дочка Й.Г. Туманського Пелагея вийшла заміж за М. Омелянвича, члена Генерального суду і надвірного радника, а Марія — за М.Д. Карпеку, повітового підкоморія у Глухові.

Важливе місце в кар'єрному зростанні Туманських мала родинна протекція, яка була характерним явищем для ранніх поколінь роду. Зокрема, завдяки підтримці «главного тогдашнього дельца» в Генеральній військовій канцелярії³² — В.Г. Туманського, на посаду старшого військового канцеляриста у 1760 р. був призначений Й.Г. Туманський. Наприкінці 70 рр. XVIII ст., після створення II Малоросійській колегії, на службі в ній перебували вже троє представників роду: статський радник В. Г. Туманський, його син Михайло та брат Іван.

Важливим фактором соціальної взаємодії Туманських було встановлення дружніх стосунків з особами, що перебували на вищих шаблях суспільної ієрархії, зокрема, з гетьманом К.Г. Розумовським та П.О. Румянцевим-Задунайським. Про приязні стосунки між останнім і Туманськими свідчать численні листи. Так, в одному з них граф продовжує відпустку і дозволяє сину В.Г. Туманського Григорію, «оставаться у Вас по май месяц, и я включая ему здесь паспорт и желая от всего сердца сие мое нашло Вас в наилучшем здоровье»³³. В іншому листі він писав: «в оказание близкого моего к Вам (В.Г. Туманському. — *О.Т.*) доброжелательства я увидев, что г. Яновский близкою почитается роднею Вашею, из уважения к тому, определяю его по его

³¹ Каппелер А. Включение нерусских элит в российское дворянство XVI–XIX вв. Краткий обзор проблемы / А. Каппелер // Сословия и государственная власть в России, XV — середина XIX вв. Международная конференция — Чтения памяти акад. Л.В. Черепнина: тез. докл. — М.: Межвуз. центр гуманист. образования МФТИ «Петр Великий», 1994. — Ч. 2. — С. 215.

³² Лазаревский А. Исторический очерк Полтавской Лубенщины / А.М. Лазаревский // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. — Киев, 1896. — Кн. 11. — С. 161.

³³ Милорадович Г. Василий Григорьевич Туманский: Биографический очерк / Г. Милорадович // Черниг. губерн. ведомости. — 1858. — № 30, отд. 2, ч. неофиц. — С. 229–232.

желанию есаулом полковым в г. Прилуки, и к удовольствию приму, ежели Вы укажете какой мне случай, с которым бы я мог, делая Вам угодие, подтвердить нелицемерное почтение»³⁴. Й.Г. Туманському П.О. Румянцев-Задунайський доручав свої численні приватні справи, зокрема, придбання маєтностей.

Про близькі стосунки Туманських з К.Г. Розумовським свідчать наступні факти. 6 квітня 1760 р. гетьман видав ордер про створення особистої канцелярії для розгляду справ, поданих на його ім'я, «правление же оной канцелярией препоручается бунчуковому товарищу Василию Туманскому. Сего ради быть ему всегда при нас неотступно, где бы мы не находились»³⁵. У вересні 1763 р. під час Генеральної ради старшин у Глухові саме В.Г. Туманський був головною довіреною особою гетьмана, а його брат Й.Г. Туманський отримав таємне доручення — відвезти петицію у Київ для обговорення з найвищими українськими прелатами — архімандритом Києво-Печерської лаври Зосимою Валькевичем та митрополитом Арсенієм Могилянським³⁶.

Нововиявлені архівні матеріали також дозволяють простежити невідомі раніше епізоди особистого життя та сімейних стосунків відомого історика і видавця Ф.Й. Туманського (бл. 1757–1810). Він, на думку О.І. Журби, за широтою інтелектуальних зацікавлень, ерудицією, вмінням втілювати у життя свої проекти він не мав собі рівних серед вихідців з України³⁷.

Шляхетське походження Ф.Й. Туманського обумовило вибір майбутньої дружини. На той час при укладанні шлюбу вирішальне значення мав посаг, а сам шлюб у дворянських родинах був передусім майновою угодою. Посаг знатних жінок Гетьманщини у XVIII ст. був досить вагомим — маєтки, ікони, дорогий одяг, коштовності тощо. Не становив винятку і Ф.Й. Туманський. Одруження з дочкою абшитованого бунчукового товариша В.І. Комаровського — Євдокією (у першому шлюбі — Лизогуб) у 1780 р. значно розширило сімейні володіння. Разом з дружиною Ф.Й. Туманський отримав у посаг маєтності в Городнянському повіті — 2 села і 3 хутори а також близько 1300 кріпосних. Після весілля Туманські оселились у маєтку дружини в с. Бурівка Городнянського повіту, де 30 квітня 1783 р. у них народився син Максим, котрий помер 19 серпня того ж таки року³⁸.

Життя подружжя було наповнене численними судовими суперечками з сусідами-поміщиками та козаками. Так, у 1782 р. спалахнув конфлікт між Туманськими та бунчуковим товаришем П.Г. Григоровичем. Останній був довіреною особою покійного П.С. Лизогуба (першого чоловіка Є.В. Туманської. — О.Т.) і вів усі родинні справи. У вересні 1782 р. Є.В. Туманська доручила

³⁴ Там само.

³⁵ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі — ЦДІАК України), ф. 51, оп. 1, спр. 2097, арк. 1.

³⁶ *Когут З.* Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини 1760–1830 / Когут Зенон. — К., 1996. — С. 88.

³⁷ *Журба О.* Ф.Й. Туманський / О. І. Журба // Укр. іст. журн. — 2003. — № 3. — С. 124.

³⁸ *Модзалевський В.* Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 70.

чоловіку «защитение ея и сиротского имения, препоруча и разбор всех подлинных документов и бумаг»³⁹. Ф.Й. Туманський відразу ж виявив нестачу значної кількості паперів. Проте відповідний позов Городнянського повітового суду, з вимогою повернути незаконно привласнені П.Г. Григоровичем документи, подав лише 21 березня 1784 р.

О. І. Журба звернув увагу на той факт, що після бурхливої науково-організаційної та літературної активності, виявленої Ф.Й. Туманським відразу після повернення з Кенігсбергу, він протягом 1780–1785 рр. немовби відійшов від інтелектуальної праці. Дослідник вважає, що в цей час тривав важливий процес накопичення критичної маси інтелектуального і суто людського досвіду, який виявився необхідним для подальшої кар'єри⁴⁰. Погоджуючись у цілому з думкою дослідника, можемо однак припустити, що в цей період Ф.Й. Туманський повністю присвятив себе сімейним турботам та господарській діяльності. Незважаючи на досить значні статки, подружжя постійно прагнуло їх збільшити. З цією метою у 1781 р. Є.В. Туманська подала до Миргородського земського суду документи на право власності на хутір Купчин («он же и Голтва») ⁴¹. У позові йшлося про те, що незадовго до смерті її перший чоловік П.С. Лизогуб дав їй «уступку» на цей хутір. Скоріше за все позов не був задоволений, адже хутір і надалі залишався у власності Гоголів-Яновських ⁴². Суперечки з Лизогубами тривали і в наступні роки. Так, Я.Я. Лизогуб скаржився, що 21 листопада 1781 р., наслані Є.В. Туманською селяни незаконно вирубали його ліс. Остання, втім, вважала ці володіння своїми ⁴³.

Непрості стосунки у подружжя склалися і з іншими сусідами. У 1785 р. Є.В. Туманська звернулася з судовим позовом на бунчукового товариша Федора і військового товариша Івана Римш. Останні нібито наслали своїх людей в «урочище ея Рокитное близ села Буровицы она же и Буровка», побили її селян та витоптали поле»⁴⁴. Згодом вона скаржилася на дружину бунчукового товариша Ф. Дуніну-Борковську за напад її підданих на родові володіння Туманських поблизу Буровки та Невклі Городнянського повіту⁴⁵.

Зі свого боку, подружжя також не цуралось протиправних дій. Так, у березні 1784 р. до Городнянського повітового суду надійшла скарга від козака с. Дирчин П. Марченка. Позивач повідомив, що Туманські таємно наказали своїм підданим вивезти з його угідь заготовлене сіно: у 1781 і 1782 рр. по 12 возів, а в 1783 р. — 24⁴⁶. Відповідачі, у свою чергу, стверджували, що вивозили сіно лише з власних володінь. «Розширити» свої маєтності подружжя намагалось і надалі. У вересні

³⁹ ЦДІАК України, ф. 1827, оп. 1, спр. 119, арк. 2.

⁴⁰ Журба О. Ф.Й. Туманський / О.І. Журба // Укр. іст. журн. — 2003. — № 6. — С. 120.

⁴¹ Розсоха Л. Миргородщина козацька і гоголівська / Розсоха Людмила. — Миргород, 2009. — С. 82.

⁴² Там само.

⁴³ ЦДІАК України, ф. 1827, оп. 1, спр. 217, арк. 3–4.

⁴⁴ Там само, спр. 162, арк. 10.

⁴⁵ Там само, спр. 271, арк. 8.

⁴⁶ Там само, спр. 123, арк. 4.

1784 р., Туманські спробували захопити козацькі наділи біля с. Тупичів⁴⁷. Розгляд цієї справи затягнувся, і врешті-решт у 1789 р. Городнянський повітовий суд відхилив позов козаків за строком давності⁴⁸.

Запальна вдача Ф.Й. Туманського спровокувала й наступну справу. 22 листопада 1784 р. зі скаргою на нього до Городнянського повітового суду звернувся єврей З. Гершкович. Він повідомив, що уклав з Ф.Й. Туманським угоду на будівництво протягом 2 років «заводов пивоварного и винокурного», проте змушений був припинити роботу, коли внаслідок конфлікту Ф.Й. Туманський звелів закувати його в кайдани, а потім побити⁴⁹. З. Гершкович просив суд відшкодувати завдані йому моральні та матеріальні збитки. Однак, справа так і залишилась без розгляду.

Є.В. Туманська передчасно померла, і вже 1785 р., під час переїзду з Глухова до Петербурга, Ф.Й. Туманський був одружений з Феодосією Григорівною Чехлаховською (у О.П. Оглоблина — Чеглоковською). Відомостей про їхнє подружнє життя бракує, проте можна припустити, що шлюб був благополучним і щасливим. 8 січня 1795 р. у них народився син Михайло, близько 1796 р. — Павло, а близько 1799 р. — Микола. Подружжя мало двох доньок — Марію та Єлизавету⁵⁰.

Значний інтерес становлять взаємини Ф.Й. Туманського з ріднею — братом Василем та сестрами Оленою, Марією (в заміжжі Карпека) і Пелагеєю (Омелянович).

Після смерті Йосипа Туманського у 1795 р. між його спадкоємцями розпочалися судові суперечки, які тривали понад 7 років. Одним з головних їх ініціаторів був саме Ф.Й. Туманський. Його активна видавнича та наукова діяльність у Петербурзі вимагала значних коштів, а особисті статки були незначними. За даними, що їх наводить В. Л. Модзалевський, він на той час володів усього 177 ревізькими душами й незначними маєтностями у Петербурзькому й Тихвинському повітах⁵¹. За батьківським заповітом усе майно було розподілено між його дітьми, але залишалось у повній власності їх матері. Скоріше за все, під тиском дітей П.Р. Туманська була вимушена передати кожному належну йому частину, що і поклало початок суперечкам.

8 квітня 1796 р. Ф.Й. Туманський подав на ім'я імператриці прохання, в якому зазначив, що батько не залишив жодного законного заповіту «и пред кончиною своею приказал брату моему Василию, что бы мы разбиралися между собою поряд очно»⁵². Далі він повідомив про протиправні дії з боку предводителя дворянства Глухівського повіту С.Й. Марченка. Цей випадок становить значний інтерес, адже характеризує соціально-правові відносини в середовищі тогочасного дворянства: «Едва родитель мой скончался и еще тело его на столе

⁴⁷ Там само, спр. 251, 34 арк.

⁴⁸ Там само. — арк. 18а.

⁴⁹ Там само, спр. 133, арк. 3.

⁵⁰ *Модзалевський В.* Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 70–72.

⁵¹ Там само. — С. 66.

⁵² ЦДІАК України, ф. 206, оп. 1, спр. 3108, арк. 2.

невynesенное лежало, то Глуховского уезда господин предводитель коллежский ассессор Семен Осипов Марченко, пользуясь поразившим моего брата горестным страданием и нерешительностью его в таковых обстоятельствах, испросил у него для увидения одну из записок 1793 года в ноябре писанную, вынув оную из рук его тут же при брате моем и зяте нашем надворным советником Михаи́ле Ивановиче Омеляновиче взял перо и подписался якобы прощенный от родителя моего свидетель... и учинил он, Марченко, сие тогда, когда родитель мой за несколько дней до кончины своей ему Марченку сказывал, что он свое имение оставляет без распределения и что дал он родитель мой об оном имени меньшему своему сыну наставление как с оным именем по смерти его поступить следует»⁵³ [37, арк. 2]. Ф.Й. Туманський вимагав стягнути з відповідача «такое же количество его собственного имени, сколько он из моего отеческого свидетельством своим лишит меня хотел»⁵⁴. Однак 30 квітня 1796 р. Новгород-Сіверське намісницьке правління відмовило Ф.Й. Туманському у його позові⁵⁵.

Після смерті матері в 1800 р. майнові суперечки між родичами переросли у затяжний судовий процес. Ф.Й. Туманський, який на той час обіймав посаду цензора у Ризі, 31 серпня 1800 р. подав прохання про звільнення, яке було задоволене у грудні того ж таки року⁵⁶. Після виходу у відставку він у 1801 р. повернувся до Глухова й спробував примиритися з братом та сестрами, розподілити батьківську спадщину й, нарешті, припинити сімейні чвари, але виправити ситуацію не вдалося. Черговий конфлікт між братами призвів до зриву дворянського зібрання в Глухові 5–6 листопада 1802 р. Під час складання списків рекрутів між ними спалахнула сварка з приводу розподілу батьківської спадщини. Суперечки та взаємні образи тривали й наступного дня⁵⁷. Цікаво, що в позові винуватцем конфлікту В.Й. Туманський назвав також і Глухівського предводителя дворянства М.В. Романовського, хоча й додав при цьому, що «брат мой враждует мне и все родным»⁵⁸.

Під час чергового судового процесу В.Й. Туманський у січні 1802 р. писав: «видя, что брат мой Федор находится в несчастии подарил ему из своей части мельницу Родионовскую... За отставлением от службы и должности прошлого 1801 г. в июне месяце приехал в Глухов и выпустил через Глуховский поветовый земский суд упоминательный лист в котором написал, что нет родительского завещания и именем все родные его завладели незаконно»⁵⁹. Ф.Й. Туманський, у свою чергу, звинуватив брата у крадіжках й незаконному заволодінні маєтками батька. У численних позовах і скаргах брати й надалі продовжували ображати один одного. Так, Ф.Й. Туманський обвинувачував

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само. — арк. 3.

⁵⁵ Там само. — арк. 8.

⁵⁶ РГИА, ф. 1374, оп. 6, д. 1330, 30 л.

⁵⁷ Державний архів Чернігівської області (далі — Держархів Чернігівської області), ф. 133, оп. 1, спр. 88, арк. 2–3.

⁵⁸ Там само. — арк. 12.

⁵⁹ Держархів Чернігівської області, ф. 239, оп. 6, спр. 50, арк. 1.

брата у вигнанні матері з рідної хати, а той — Федора в пияцтві, розпусному, нетверезому й волоцюжному житті⁶⁰.

Суперечки за батьківську спадщину спалахнули з новою силою після смерті незаміжньої сестри Олени 21 травня 1808 р. Проте, саме ця подія й поклала початок примиренню родичів. 15 червня 1808 р. Ф.Й. Туманський уклав угоду з братом Василем та сестрами Пелагеєю і Марією в тому, що вони після обстеження частини володінь Олени зберуться через 10 днів у Глухові й згідно з жеребом розподілять спадщину. 24 травня 1810 р. вони остаточно домовились про розподіл рухомого майна О.Й. Туманської на чотири частини й уклали договір зібратися між 5 і 15 червня у Глухові для полюбовного розподілу нерухомого майна⁶¹.

Ф.Й. Туманський намагався прищепити любов та повагу до історії рідного краю своїм дітям. Цікаві відомості з цього приводу залишив у своїх мемуарах лікар П. Де Ла-Фліз: Приехала помещица соседней деревни, госпожа Туманская, с двумя дочерьми, хорошенькими девушками, с голубыми глазами и черно-волосыми, в щегольских туалетах. Приезжие девицы были воспитанницы Смольного монастыря, в Петербурге, где, судя по их любезности и грации они получили отличное воспитание. Заметив на девицах модные кожаные пояса, с изображением скачущего казака, Рославец спросил их любят ли они казаков? «Конечно, мы их любим, отвечали они, потому что они защищали свою родину... Бретон уверял, что он редко встречал во Франции таких умных, милых и образованных девушек; они говорили на четырех языках и знали музыку»⁶².

Після смерті Ф.Й. Туманського у грудні 1810 р. його дружина звернулася до Глухівського духовного правління за дозволом спорудити дерев'яний склеп над могилою чоловіка в Глухові поблизу цвинтарної Вознесенської церкви. 26 квітня 1812 р. вона отримала повідомлення, що їй відмовлено в дозволі, бо це, на думку церковників, спотворить споруду й заважатиме хресним ходам⁶³.

Ф.Г. Туманська надовго пережила свого чоловіка. 25 вересня 1825 р. вона розподілила між дітьми маєтки, що залишились після його смерті, залишивши собі лише х. Брилівка Глухівського повіту, «Глуховские лавки и часть крестьян»⁶⁴. Втім, ці маєтності були незначними, й 1826 р. Ф.Г. Туманська була змушена подати прохання про допомогу по бідності. Як виявилось під час розгляду справи, «вдова статского советника Феодосия Туманская состояния весьма недостаточного и имея только по разделу ее с детьми доставшихся крестьян 3 муж. пола и хутор Брилевский, в коем оные проживают, не имеет

⁶⁰ Сапухіна Л. Документальні матеріали українських істориків у фондах Сумського обласного краєзнавчого музею / Л.П. Сапухіна // Укр. іст. журн. — 2005. — № 3. — С. 179.

⁶¹ Там само.

⁶² Записки Де Ла-Флиза // Рус. старина. — 1892. — Т. 73. — С. 588–589.

⁶³ Сапухіна Л. Документальні матеріали українських істориків у фондах Сумського обласного краєзнавчого музею / Л.П. Сапухіна // Укр. іст. журн. — 2005. — № 3. — С. 180.

⁶⁴ Модзалевський В. Малоросійський родословник / В.Л. Модзалевський. — К., 1998. — Т. 5, вип. 2. — С. 67.

способов к прилежному себя содержанию»⁶⁵. Справа була розглянута, й прохання Ф.Г. Туманської було задоволене: вона отримала від держави 300 руб.

Лавки, втім, давали все ж незначний прибуток. У 1829 р. Ф.Г. Туманська подала до Сенату скаргу «касаательно неудовлетворения ея доходами с принадлежащих лавок в городе Глухове, отошедших по новому плану под городскую площадь»⁶⁶. Вона просила надати їй дві нові навпроти старих або виплатити річні збитки — 5825 руб. Малоросійський військовий губернатор князь М.Г. Репнін, виходячи з того, що місця навпроти її старих лавок вже зайняті іншими, а в міській казні Глухова не має потрібної суми, запропонував видати їй два інші місця. 4 вересня 1831 р. Сенат затвердив цю пропозицію і оголосив своє рішення Ф.Г. Туманській⁶⁷.

Таким чином, родинні зв'язки відігравали важливу роль у житті Туманських і мали суттєвий вплив на зростання економічної та стабільності роду. Нерідко вони зумовлювалися економічними факторами або навпаки — економічні чинники іноді впливали на сімейні стосунки. Підвалини майбутнього добробуту були закладені представниками перших поколінь роду ще за доби Гетьманщини. Цьому також сприяли численні впливові знайомі, серед яких варто передусім назвати гетьмана К.Г. Розумовського та графа П.О. Румянцева-Задунайського.

Туманські завдяки низці вдалих шлюбів з представниками родин Кочубеїв, Тарновських, Карпек, Афендиків, Яновських і Милорадовичів зміцнили своє соціальне та майнове становище й змогли посісти високі щаблі на ієрархічній драбині спочатку Гетьманщини, а згодом і Російської імперії.

На прикладі Туманських також чітко простежується зміна шлюбних пріоритетів при обранні партнерів. Починаючи з останньої чверті XVIII ст., більшість представників роду починають укладати шлюби з росіянами. Проте варто відзначити, що шлюби були також і певним показником високого соціального статусу Туманських.

Важливим чинником взаємодії представників роду були факти службової протекції, які мали місце в житті родини Туманських за доби Гетьманщини, адже надання допомоги родичу і пряма протекція по службі вважались ледве не обов'язковими для тогочасного дворянства⁶⁸.

⁶⁵ Держархів Чернігівської області, ф. 128, оп 1, спр. 2881, арк. 3

⁶⁶ РГИА, ф. 1286, оп. 4, д. 296, л. 1.

⁶⁷ Там само. — л. 31–32.

⁶⁸ *Шепелев Л.Е.* Чиновный мир России: XVIII — начало XX в. / Шепелев Л. Е. — СПб., 1999. — С. 373.